

Разовій спеціалізованій вченій раді
ДФ 26.055.076
Державного торговельно-
економічного університету
02156, м. Київ, вул. Кіото, 19

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Зверєвої Катерини Сергіївни
на тему «Правові зобов'язання України у сфері договорів міжнародної
торгівлі»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 293 «Міжнародне право»

1. **Актуальність теми дисертаційної роботи.** В часи складних трансформаційних процесів у світовому правопорядку, міжнародна торгівля залишається чи не єдиним острівцем стабільності в міжнародних відносинах. Економічні інтереси цивілізованих держав, як показує історія, в будь які часи знаходять своє місце у зовнішніх зносинах суверенів. Одним із інструментів регулювання цих зв'язків були і залишаються міжнародні договори, зокрема, міжнародні торговельні договори. Звичайно, не аби яку роль у цьому грають угоди Світової організації торгівлі, проте не єдину. Між державами напрацьована система міжнародних торговельних домовленостей як в рамках економічних інтеграційних об'єднань так і в двосторонньому порядку.

Україна, як рівноправний учасник міжнародних відносин, з 1991 року як незалежна держава, а також як правонаступниця УРСР, має свої міжнародчі зобов'язання у світовому торговельно-економічному правопорядку. У зв'язку з цим перед вітчизняною правовою наукою постало завдання здійснення дослідження правових зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі. Водночас ця проблема поки що залишається малодослідженою. Особливої уваги ця тема потребує з огляду на післявоєнне відновлення, необхідність швидкого та ефективного залучення нашої країни у міжнародну торгівлю, відновлення її місця на зовнішніх ринках, а також вихід на нові. Євроінтеграційні прагнення України теж вимагають моніторингу зобов'язань нашої держави в сфері торговельної співпраці з Європейським Союзом.

Тому актуальність обраної дисертантом теми дисертаційного дослідження не викликає сумнівів і заперечень. При цьому слід відмітити, що

зазначена тема узгоджена з науковою темою кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Державного торговельно-економічного університету «Публічне право в умовах євроінтеграції» (номер державної реєстрації: 0120U103029).

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Структурно дисертація складається зі вступу, трьох розділів, нерозривно пов'язаних між собою, висновків, списку використаних джерел, який містить 377 найменувань, та додатків.

Визначивши за мету роботи здійснити «ревізію» міжнародно-правових договорів у сфері торгівлі, стороною в яких є Україна, а також з'ясувати комплекс правових зобов'язань України в сфері договорів міжнародної торгівлі та з урахуванням означених предметних узагальнень запропонувати змістовний концепт їх усунення засобом формування відповідних узагальнень, висновків, пропозицій та законодавчих рекомендацій, автором були чітко окреслені і завдання, які необхідно було виконати під час дослідження. Результати роботи, зокрема, її зміст та отримані висновки, свідчать про те, що поставлені автором завдання повністю та успішно виконані.

Високий ступінь вірогідності і наукової обґрунтованості результатів виконаного дослідження забезпечено також використанням відповідних наукових методів – діалектичного, порівняльно-правового, формально-юридичного та логіко-семантичного, а також структурно-функціонального методів.

Все це дозволило здобувачці сформулювати ряд важливих наукових положень, висновків та рекомендацій (с. 231-239).

3. Наукова новизна одержаних результатів не викликає сумнівів. Положення дисертації дійсно ґрунтуються на об'єктивних теоретичних дослідженнях, висновки є достовірно обґрунтованими та базуються на теоретичних судженнях автора. Наукова новизна одержаних результатів дисертації визначається тим, що вона є першим в українській правовій літературі монографічним дослідженням, у якому розглядаються теоретичні та практичні питання правових зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі.

Висвітлені автором пропозиції можуть бути застосовані для розвитку міжнародного права, поглиблення знань про міжнародно-правові зобов'язання України у сфері міжнародних торговельних відносин, для забезпечення практичної діяльності органів влади, функції яких пов'язані зі створенням та застосуванням норм міжнародних торговельних договорів тощо.

Заслуговують на увагу наступні положення дисертації.

У першому розділі «Україна як суб'єкт договорів міжнародної торгівлі та правове регулювання її зобов'язань» прикладом наявності наукової новизни є, зокрема, авторське дослідження витоків становлення та генези України як суб'єкта правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі, виокремлено три періоди такої генези та з'ясовано їх специфіку (стор. 33-57).

Також дисертантом здійснено розмежування понять «засади» та «принципи» на прикладі сфери договорів міжнародної торгівлі, демонстрації їх співвідношення у торговельних відносинах (стор. 70-73) та надано визначення поняттю «засади правового регулювання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі», що є категорією «живого права», яка відображає керівні постулати в діяльності України, регламентована нормами національного і міжнародного права, в тому числі й договорами у сфері міжнародної торгівлі, та окреслює основні міжнародні зобов'язання у зазначеній площині з метою впорядкування суспільних відносин у цій сфері (стор. 79).

Другий розділ дисертаційної роботи К.С. Зверєвої присвячений правовій характеристиці зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі та моделі їх укладання і виконання. Серед позитивів цієї роботи слід назвати те, що автором з'ясовано особливості укладення та виконання міжнародних договорів України у сфері торгівлі, зокрема, необхідність проведення ґрунтовного аналізу економічних наслідків укладення міжнародного договору у сфері торгівлі та врахування інтересів вітчизняних стейкхолдерів, залучення консульських установ, врахування чинних зобов'язань України, насамперед, тих які випливають із членства в СОТ та із Угоди про асоціацію з ЄС, а також чинних економічних санкцій ООН та ЄС, виконання міжнародних зобов'язань з підтримання цілей подолання голоду і забезпечення сталого розвитку (стор. 110-113, 137).

Узагальнюючи нормативні та доктринальні положення надано визначення поняттям «міжнародні зобов'язання держави у сфері торгівлі», що є добровільним, під свою відповідальність взятим державою завданням виконати умови міжнародного договору, що узгоджуються з імперативними вимогами міжнародного права, торговельних угод та її внутрішнього національного законодавства з метою забезпечення, передусім, власних торговельних інтересів та «правове регулювання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі», яке потрібно трактувати як впорядкування суспільних відносин за допомогою норм національного і міжнародного права, в тому числі й договорів у сфері міжнародної торгівлі, що формалізують, стабілізують основні міждержавні зобов'язання у цій сфері правовідносин (стор. 78).

Дисертантом здійснено узагальнення щодо позитивних та негативних зобов'язань держави в торговельних взаємовідносинах України, які впливають з текстів міжнародних договорів у сфері торгівлі (стор. 94-98).

Також в роботі вперше визначено, що виконання міжнародних договорів України у сфері торгівлі характеризується таким інституційним підходом як утворення спільних міжурядових комісій з питань торговельно-економічного співробітництва. З'ясовано недоліки правового регулювання функціонування таких комісій та запропоновано шляхи їх подолання (стор. 133-134, 184-186).

В роботі удосконалено класифікацію правових зобов'язань держави у договорах міжнародної торгівлі, зокрема, виокремлено: універсальні, загально-торговельні та особливі договірні зобов'язання (стор. 100-102). Виділено специфіку зобов'язань України у досліджуваній сфері (стор. 102-105), проаналізовано зобов'язання залежно від кількості сторін угоди (стор. 104). Автором здійснено розмежування стадій укладення міжнародних договорів у торговельних відносинах, з виокремленням п'яти стадій укладення Україною договорів у сфері міжнародної торгівлі, що аргументовано нормативними документами та офіційними прес-службами державних органів (стор. 107-127), а також удосконалено розуміння понять «повноваження» та «уповноваження» в аспекті етапу підписання договорів у сфері торгівлі та надано законодавчі пропозиції щодо розмежування зазначених дефініцій (стор. 113-114).

Викликає схвалення здійснення порівняльного аналізу організаційно-правової моделі укладання та виконання договорів зарубіжними державами у сфері міжнародної торгівлі (стор. 138-156).

Заслуговує на увагу узагальнення автора щодо інститутів, які є складовими міжнародних торговельних угод, одним з яких є інститут ратифікації торговельних договорів Україною, який наразі є обов'язковим для легітимізації торговельно-економічних домовленостей (стор. 50, 110, 120-124).

Подальшого розвитку у роботі знайшов аналіз особливостей укладення Україною та виконання нею міжнародних договорів у сфері торгівлі, що властиві нашій державі, таких як специфіка відображення зобов'язань у договорах, обов'язкова ратифікація міжнародних угод даного виду, сумлінне виконання існуючих домовленостей (стор. 106-137).

На підставі проведеного аналізу удосконалено підхід до моделей укладення і виконання міжнародних договорів, а саме автором виокремлено «універсальну» та «національну» модель укладення і виконання міжнародних договорів, де перша характеризується наявністю елементів диспозитивності, що об'єктивує висхідну можливість для формування другої («національної») моделі (стор. 160-161).

У третьому розділі дисертантка досліджує гарантії забезпечення виконання правових зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі.

Зокрема, вперше здійснено аналіз особливостей сучасних гарантій забезпечення виконання зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі, зокрема «Ініціативи щодо безпечного транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів» як вираження політико-економічних гарантій забезпечення правових зобов'язань у досліджуваній сфері. Визначено, що цей багатосторонній договір є особливою формою забезпечення виконання зобов'язань за торговельними угодами, який ілюструє політичну волю України в підтриманні гуманітарних цілей ООН, укріпленні її статусу як гаранта світової продовольчої безпеки, що допомогло Україні закріпитися та залишитися вагомим учасником міжнародних торговельних процесів (стор. 186-190). Надано визначення «гарантії забезпечення виконання правових зобов'язань у сфері договорів міжнародної торгівлі» (стор. 192).

Видається слушним дослідження інститутів вирішення спорів у сфері договорів міжнародної торгівлі шляхом поділу їх на загальні та спеціальні, за неможливості мирного врегулювання спорів, яке є базовим у даному типі взаємовідносин (стор. 209-213).

Переконливо обґрунтовано висновок щодо підстав притягнення держави до міжнародної відповідальності в контексті торговельних відносин, серед таких підстав є: нормативні (юридичні), фактичні та процесуальні. Нормативна підстава означає, що в міжнародному законодавстві (або в договірному акті) передбачені вид і міра юридичної відповідальності держави за порушення нею тієї чи іншої норми міжнародного (чи договірного) права, і яка є висхідною основою міжнародно-правової відповідальності держави у сфері договорів міжнародної торгівлі. Фактичною підставою є факт вчинення державою міжнародного правопорушення у сфері договорів міжнародної торгівлі. Під процесуальними підставами міжнародної відповідальності у сфері договорів міжнародної торгівлі розуміють процедуру розгляду справ про порушення торговельних домовленостей і порядок притягнення винних суб'єктів до відповідальності. (стор. 206-208). Цікавим також видається висновок про те, що єдність нормативної підстави і факт вчинення міжнародно-правового правопорушення у сфері договорів міжнародної торгівлі не є достатніми підставами для настання відповідальності, суб'єктом якої є держава. У цьому разі необхідна політична воля іншої (потерпілої) держави як сторони міжнародного договору позиватися до держави-правопорушника (стор. 208).

Запропоновано авторське бачення різновидів відповідальності держави у сфері міжнародної торгівлі (стор. 229).

Автором доводяться положення щодо складу міжнародного правопорушення зобов'язань за договорами міжнародної торгівлі (держава є основним суб'єктом відповідальності у сфері договорів міжнародної торгівлі, відповідальність за вчинене протиправне діяння настає через порушення, окреслені підставами притягнення держави до міжнародної відповідальності, а об'єктом є те, чому завдано шкоди) (стор. 213-215). Зокрема, цікавим є обґрунтоване припущення про перспективу розширення кола суб'єктів відповідальності у сфері договорів міжнародної торгівлі (стор. 213-214). Досліджено правову природу контрзаходів і санкцій у міжнародних відносинах за порушення торговельних домовленостей (стор. 220-223).

4. Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що отримані результати можуть бути використані як у науково-дослідній роботі (для подальшої розробки загальних проблем інституту зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі), так і у правотворчій діяльності (у ході напрацювання та вдосконалення чинного законодавства, підготовки проектів міжнародних договорів, законів тощо), навчальному процесі (під час викладення курсів з Міжнародного економічного/торгового права, Права міжнародних договорів, Права Світової організації торгівлі) тощо.

5. Повнота викладення наукових положень, висновків і результатів в опублікованих працях.

Основні положення роботи знайшли відображення у 5 наукових публікаціях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, зареєстрованих та проіндексованих у міжнародних наукометричних базах даних (Index Copernicus). Також 9 тез доповідей на науково-практичних конференціях засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати.

6. Відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертаційне дослідження К.С. Зверевої відповідає спеціальності 293 «Міжнародне право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, пп. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Дисертація виконана за добре складеним планом та змістом, в яких повною мірою розкрита тема роботи та відображені основні складові елементи даної теми.

Визначені автором об'єкт та предмет дослідження відповідають темі та змісту роботи і заперечень не викликають.

Висновки, що сформульовані здобувачем за результатами дослідження правових зобов'язань України у сфері договорів міжнародної торгівлі, є зрозумілими, обґрунтованими та доведеними.

Дисертаційне дослідження К.С. Зверевої відповідає вимогам, які встановлені до оформлення такого виду робіт. Дисертація та наукові праці, в яких висвітлено наукові результати дослідження відповідають академічній доброчесності.

7. Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи.

Позитивно оцінюючи зміст рецензованого дисертаційного дослідження, вважаю за необхідне зробити ряд зауважень щодо положень роботи К.С. Зверевої, які потребують додаткового пояснення чи уточнення:

- здобувачка у підрозділі 2.3 дисертації виділяє загальноприйнятну універсальну модель укладення і виконання міжнародних договорів зокрема й у сфері торгівлі (с.138). Вважаємо, що подібне узагальнення є не зовсім необґрунтованим, оскільки, зважаючи на детальний аналіз організаційно-інституційних моделей укладення і виконання договорів такого виду, на прикладі України (підрозділ 2.2), проілюстровано, що це два різних процеси, які мають свої особливості;

- у дослідженні було запропоновано нову категорію в системі укладення і виконання міжнародних договорів, а саме: модифікація моделі укладення і виконання міжнародних договорів у сфері торгівлі. Зазначене є новелою авторки, проте попри сформоване авторське визначення (стор. 139, 155), дане поняття не було розкрито максимально глибоко, що залишає поле для подальших досліджень запропонованої категорії;

- при ознайомленні з роботою очевидно, що дисертанткою було досліджено значну кількість джерел та сформовано багато наукових ідей, які, можливо через обмеження в часі та в обсязі роботи були лише згадані, проте не містять їх повного дослідження та авторських рекомендацій, як-от: «міжнародні угоди, які не мають обов'язкової юридичної сили» (с. 67), «застосування права держави поза межами її території» (с. 213), «розширення кола суб'єктів міжнародної відповідальності» (с. 213) тощо.

Водночас наведені зауваження стосуються лише окремих аспектів дослідження і не впливають в цілому на його позитивну оцінку, яка обумовлена

відзначеними вище актуальністю, ступенем достовірності та обґрунтованості, новизни відповідних наукових результатів в галузі міжнародного права.

8. Загальний висновок. Рецензована дисертація є завершеним, самостійним науковим дослідженням, в якому отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності є значним досягненням для розвитку науки міжнародного права, а також характеризуються практичним значенням, спрямовані на розвиток та вдосконалення чинного законодавства.

Таким чином, підсумовуючи, слід зазначити, що дисертація на тему: «Правові зобов'язання України у сфері договорів міжнародної торгівлі», подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 «Міжнародне право», відповідає вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (з наступними змінами), наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (з наступними змінами) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її авторка – Катерина Сергіївна Зверева – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 29 Міжнародні відносини за спеціальністю 293 «Міжнародне право».

Рецензент:

доцент кафедри міжнародного,
цивільного та комерційного права
Державного торговельно-
економічного університету
кандидат юридичних наук, доцент

Юлія ТИЩЕНКО

Підпис *Юлії Тищенко* засвідчую
Начальник відділу кадрів *[Signature]*
В. Левицька